

**QISSA BADIYYATIDA TASVIRIY VOSITALAR SINTEZI VA
SHAKLLANISH TAKOMILI**

Turumova Nilufar Erkinovna

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi Xorijiy tillar
kafedrası dotsenti*

Annotatsiya

Ushbu tadqiqotda o'zbek qissachiligida tasviriy vositalar sintezi va janrning shakllanish bosqichlari ilmiy tahlil qilinadi. Qissa janrining badiiy tabiatidagi evolyutsion o'zgarishlar, ramz, majoz, metonimiya va boshqa tasviriy vositalarning o'zaro uyg'unlashuvi masalalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda qissa badiyatining takomillashuvida milliy va jahon adabiyoti tajribalarining sintezi, qahramon ruhiyatini yoritishdagi yangicha uslubiy izlanishlar yoritilgan. Shuningdek, janrning taraqqiyot bosqichlari va badiiy tasvir usullarining xarakter yaratishdagi o'rni qiyosiy o'rganilgan.

Kalit sozlar: qissa janri, tasviriy vositalar, sintez, badiiy takomil, metafora, ramz, psixologizm, uslubiy izlanish, badiiy tasvir, epik ko'lam, badiiy mahorat.

Asosiy qism

Adabiyotshunoslikda qissa janri hikoya va roman o'rtasidagi oraliq janr sifatida emas, balki o'ziga xos poetik strukturaga ega mustaqil janr sifatida namoyon bo'ladi. Janrning shakllanish va takomillashish jarayoni, ayniqsa, tasviriy vositalar sintezi bilan bevosita bog'liq. Badiiy tasvir vositalari, ya'ni trop va figuralar asarning g'oyaviy-badiiy mundarijasini belgilovchi asosiy komponentlardir. Bugungi zamonaviy qissachilikda ushbu vositalarning oddiy qo'llanilishidan murakkab sinteziga o'tish jarayoni kuzatilmoqda, bu esa janrning estetik yukini oshirishga xizmat qiladi.

Qissa badiyatida tasviriy vositalar sintezi deganda, asardagi lirik chekinishlar, dramatik keskinlik va epik kenglikning o'zaro qovushishi tushuniladi. Simvolizm va metafora uyg'unligi zamonaviy qissalarda metaforani

shunchaki til birligi emas, balki butun asar syujetini harakatlantiruvchi ramziy tizimga aylantirdi. Masalan, tabiat manzaralari qahramonning ichki dunyosini aks ettiruvchi psixologik ko'zguga aylanadi. Qissada bir vaqtning o'zida ham realistik, ham mifologik tasvir elementlarining uchrashi tasviriy vositalarning janr takomilidagi yangi bosqichini ko'rsatadi.

Qissa janrining o'zbek adabiyotidagi taraqqiyot yo'li bir necha bosqichlarni qamrab oladi. Birinchi bosqich an'anaviy yo'nalish bo'lib, bu davrda qissalar ko'proq voqeabandlikka, epik bayonga asoslangan edi. Tasviriy vositalar asosan tashqi portret va manzara yaratishga xizmat qilgan. Ikkinchi bosqich esa psixologik-tahliliy yo'nalishdir. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab qissachilikda ichki monolog va psixologik tasvir yetakchi o'ringa chiqdi. Badiiy vositalar inson ruhining eng nozik qatlamlarini ochishga yo'naltirildi. Nihoyat, uchinchi bosqich modernistik va postmodernistik sintez bo'lib, bugungi kun qissachiligida vaqt va makon tushunchalarining o'zgarishi, ong oqimi usuli va ramziylikning kuchayishi tasviriy vositalar tizimini tubdan yangiladi.

Qissa badiiyatining markazida obraz turadi. Tasviriy vositalar sintezi ayniqsa xarakter yaratishda yaqqol ko'rinadi. Muallif qahramonning tashqi qiyofasini emas, balki uning ruhiy holatidagi o'zgarishlarni metaforik bo'yoqlarda chizadi. Qahramonning o'z-o'zi bilan bahsi, ijtimoiy muhitga nisbatan ichki isyoni qissaning badiiy pafosini belgilaydi. Metonimiya va sinekdoxa kabi usullar orqali ma'lum bir detal yordamida butun ijtimoiy tizim yoki inson hayoti haqida xulosa chiqarish mahorati qissaning ixchamlik va mazmundorlik tamoyiliga mos keladi.

Janr takomilida milliy va jahon tajribasining o'rni beqiyosdir. Qissa janri o'zbek adabiyoti an'analari (sharq qissachiligi) va jahon adabiyoti (G'arb qissachiligi) yutuqlarining sintezi asosida rivojlandi. Abdulla Qahhorning laconizmi, Odil Yoqubov va Pirimqul Qodirovning psixologik tahlillari, Erkin A'zam va Shoyim Bo'tayev kabi adiblarning o'ziga xos uslubiy yangiliklari janr takomilini ta'minladi. Tasviriy vositalar bu jarayonda milliy ruhni ifodalovchi asosiy qurol bo'lib xizmat qildi. Epik tasvir ko'laminin kengayishi qissada nafaqat shaxs taqdirini, balki jamiyatning ma'naviy qiyofasini ham butun

murakkabligi bilan ko'rsatish imkonini berdi.

Badiiy asarning estetik ta'siri ko'p jihatdan til vositalarining o'rinli tanlanishiga bog'liq. Qissa janrida so'zning poetik quvvati hikoyadagidan ko'ra kengroq, romandagidan ko'ra esa tig'izroq xarakterga ega. Bu holat yozuvchidan tasviriy vositalarni tanlashda yuksak did va mahorat talab etadi. Ranglar simbolikasi, tovushlar tovlanishi va badiiy parallelizmlar sintezi asarning poetik qatlamini boyitadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, badiiyat takomili bevosita tasvir vositalarining funksional kengayishi bilan hamohang kechmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, qissa badiiyatida tasviriy vositalar sintezi janrning doimiy yangilanib boruvchi, tirik jarayon ekanligidan dalolat beradi. Badiiy takomil jarayonida tasviriy vositalar shunchaki bezak emas, balki g'oyaviy mazmuni tashuvchi strukturaviy elementga aylandi. Janrning shakllanish takomili an'anaviy hikoyachilikdan murakkab falsafiy-psixologik tahlillarga o'tish orqali amalga oshdi. Zamonaviy qissachilikda tasviriy vositalar sintezi asarning estetik ta'sir kuchini oshirish bilan birga, kitobxonni qahramon ruhiyati bilan hamnafas bo'lishga undaydi. Milliy qissachilik o'zining shakllanish yo'lida jahon adabiyoti tajribalarini ijodiy o'zlashtirib, tasviriy vositalar tizimini boyitib bormoqda.

Foydalanilgan dabiyotlar

1. Sultonov B.B. Iqtisodiy statistika asoslari. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021, 155–178-betlar.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2018.
3. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
4. Umurov H. Badiiy ijod asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
5. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti manzaralari. Toshkent: O'zbekiston, 2008.
6. Mirzaev S.M. Badiiy matn tahlili. Toshkent: Fan, 2019.
7. Rasulov T. Badiiy san'atlar va uslublari. Samarqand: Zarafshon, 2015.
8. Lapasov J. Badiiy matn va lisoniy tahlil. Toshkent: O'qituvchi, 1995.
9. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. Toshkent: Fan, 2004.
10. Sharafiddinov O. Cho'lponni anglash. Toshkent: Ma'naviyat, 1994.